

НАСИЛНА ПРОМЕНА РЕЖИМА КАО САДРЖАЈ ХИБРИДНОГ РАТА

Милош Р. Миленковић*
Министарство одбране Републике Србије,
Институт за стратегијска истраживања

Рат је, с обзиром на свој деструктивни потенцијал, друштвено врло осетљиво и значајно питање, које је нарочито последњих година доживело своју трансформацију и дефиниционо проширење. У последње време све чешће је у употреби појам „хибридни рат“ који свакако превазилази досадашња сазнања о форми и садржају рата. Актуелност употребе термина „хибридни рат“ и његово још увек недо-вољно појмовно одређење, како у теорији, тако и у пракси, указује на потребу научног истраживања самог феномена, првенствено кроз начине његовог испољавања. Не улазећи детаљније у проблеме његовог дефинисања који су у научној јавности доста присутни, тежиште у овом раду биће на приказу познатих форми насилне промене режима, који могу представљати сегмент једне шире акције какав је хибридни рат. Посебно ће бити анализирани државни удар и пуч, револуција, преврат устанком као и војна интервенција с циљем преврата. Иако се све ове форме преврата могу посматрати посебно, оне се несумњиво могу сматрати и сегментом хибридног рата. Конкретан избор форме насилне промене режима и вероватноћа њихове реализације зависе од низа фактора, који се могу одредити на основу анализе њихових појединачних карактеристика.

Кључне речи: *државни удар, пуч, револуција, устанак, војна интервенција, хибридни рат*

Увод

Многе друштвене делатности су укупним цивилизацијским развојем човечанства доживеле промену, тако да данашње представе о њима могу бити и значајно различите од онога какве су некада биле. Већина их је услед научног, технолошког и информатичког развоја унапређена. Тако је своју трансформацију доживео и рат, али и други облици којима се угрожава безбедност појединаца и државе. Дуго се на рат гледало у складу са Клаузевицевим тројством, који је рат настојао да објасни кроз однос три основна елемента друштва: државе, војске и народа. Свима је добро познат његов став да „рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима“, али и његова дефиниција која гласи: „Рат је, дакле, акт силе, да противника принудимо

* milos.milenkovic@mod.gov.rs

на потчињавање нашој вољи.¹ Међутим, иако се у поимању рата доста тога променило, и даље је остало неспорно да се рат води зарад остваривања одређених интереса, односно, како то Клаузевиц каже, зарад потчињавања непријатеља „нашој вољи“.

Праву сензацију 1991. године изазвала је књига Мартина Ван Кревелда „Трансформација рата“, заснована на антитези Клаузевицевог тројства, којом је указао на нову физиономију ратова с краја XX и почетка XXI века.² Понуђени су помало неочекивани одговори на питања, почев од тога ко води рат, о чему се ради када је рат у питању, како се води рат, зарад чега се води рат, зашто се води рат, до предикције будућег рата. Такође, сасвим нову димензију у појмовном одређењу рата унео је и термин „хибридни рат“. Много је оних који сматрају да је то само нови појам за већ добро познате појаве.³ Последњих неколико година често се чују оптужбе Запада на рачун Истока, али и обрнуто, да је њихово деловање на међународном плану, посебно у кризним подручјима, ништа друго до примена хибридног рата у пракси. Оно што је неспорно јесте да је термин релативно нов и поприлично актуелан, јер је поред публицистике нашао своју употребу и у званичним државним документима, а постао је тема и многих научних радова.

Субверзивна делатност као садржај хибридног практиковања рата

Сведоци смо да се данас већина актуелних конфликта користи као доказ за међусобну оптужбу великих сила да су директан производ хибридног рата који спроводе. Етимолошки гледано, хибридни рат означава мешавину конвенционалног и неконвенционалног вођења рата. Иако не постоји јединствена дефиниција, хибридни рат би се могао дефинисати као оружани сукоб који се спроводи комбинацијом војних и не војних средстава, с циљем да се њиховим синергијским ефектом непријатељ примора да предузме кораке које иначе не би својевољно урадио.⁴ Често се инсистира на томе да најмање једна страна у таквом сукобу мора бити држава. Главну улогу у постизању циљева играју управо не војне операције, као што су психолошко-пропагандна дејства, економске санкције, криминалне активности, тероризам, субверзије и сл., док војне операције нападач спроводи у тајности, нерегуларним снагама, комбинујући симетричне и асиметричне методе деловања усмерене првенствено према политичким структурама, државним органима и локалној самоуправи, државној економији, моралу становништва, као и против оружаних снага противника.⁵ На основу тога, могло би се рећи да је хибридни рат заправо нови концепт вођења рата, пре него да је у питању нека нова врста рата.

¹ Карл Фон Клаузевиц, *О рату*, Геца Кон а.д, Београд, 1939, стр. 61 и 67.

² Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, The Free Press, New York, 1991.

³ Види: Небојша Николић, „Стратејска раскршћа и хибридни рат – нови феномен или ново име за старе приступе конфликтима“, *Зборник радова Србија и стратгејска раскршћа*, Школа националне одбране, Институт за стратгејска истраживања и МЦ Одбрана, Београд, 2016, стр. 77-85.

⁴ Group of authors, *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Updated and extended 2nd edition, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, Praha - Ostrava 2016, p. 10.

⁵ Исто, стр 10-11.

У хибридном рату је наглашена улога не војних средстава субверзивне природе, док се војна сила, ако се уопште и користи, користи прикривено или ограничено. Субверзивно деловање, које се често назива и превратничко, представља „сложени облик институционалног насиља“ које је усмерено на мењање прилика унутар државе према којој се делује.⁶ Може се рећи да је „стратешки циљ сваке субверзије *дестабилизација* одређеног друштвено-политичког система изнутра, путем суптилних пенетрационих и рушилачких техника у таквој мери да носилац субверзије може, у првом реду без војне интервенције, међународне осуде и уопште последица, а са релативно малим материјалним улагањем и незнатним људским губицима или без њих, реализовати своје стратешке, политичке, привредне и војне интересе према објекту субверзивне пенетрације, или, у мери да се услед слабљења одбрамбеног потенцијала објекта субверзије знатно може олакшати, како директна војна интервенција земље – носиоца субверзије, тако и превратничка политичка акција одређених политичких структура и снага унутар земље – објекта субверзије, чије политичке активности воде остваривању циљева истоветних са циљевима носилаца субверзивне активности.“⁷ Стога се може закључити да се темељ концепта хибридног ратовања налази у субверзији, која обухвата четири главне фазе: „(1) деморализација циљног друштва; (2) дестабилизација циљног друштва; (3) таложее кризе у циљном друштву и (4) преузимање контроле над циљним друштвом унутрашњим снагама које делују у сарадњи са нападачем.“⁸ Због свих својих карактеристика, односно слабости, примећује се да су слабе државе „омиљена мета хибридног рата“.⁹ Нефункционално државе и њених институција отвара простор за деловање многобројних недржавних актера који су под директним страним утицајем.

Анализирајући дефиниције хибридног ратовања, које спомињу субверзивно деловање као сложени и организовани облик институционалног насиља, закључује се да легитиман циљ хибридног рата може бити усмерен на насилну промену режима.¹⁰ Историја је показала да је оваква врста деловања, уз мање или веће учешће оружаних снага, била пракса у спољнополитичком деловању великих сила, нарочито САД. „Кроз двадесети и на самом почетку двадесет и првог века, Сједињене Државе су више пута користиле своју војну моћ, као и своје тајне службе, да би обориле владе које су одбијале да штите америчке интересе. Сваки пут, Америка је увијала своје интервенције у плашт реторике националне безбедности и ослобађања. У већини случајева, међутим, дејствовале су највише из економских разлога, нарочито да би успоставиле, потпомогле и одбраниле право Американаца да обављају послове широм света без икаквог мешања.“¹¹ Зато је важно видети који су све то

⁶ Субверзија води порекло од латинске речи *subvesio*, која значи преврат, разарање, рушење.

⁷ Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989, str.135.

⁸ Group of authors, *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Updated and extended 2nd edition, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, Praha - Ostrava 2016, p. 13-14.

⁹ Mihai Marcel NEAG „A New Typology of War - The Hybrid War“, *Military Art and Science, Revista Academiei Fortelor Terestre*, 1 (81) 2016, p. 19.

¹⁰ О промени режима у контексту хибридног рата види: Andrew Korybko, *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change*, Peoples Friendship University of Russia, Moscow, 2015.

¹¹ Steven Kinzer, *Svrgavanje, pučevi, revolucije i invazije: Kako je Amerika menjala režime od Havaja do Iraka*, Knjiga komerc, Beograd, 2006, str. 9.

начини насилне промене режима и да ли они, иако су до сада посматрани као посебан политички феномен, могу бити један од сегмената хибридног рата.

Промена власти која није у складу са прописаном процедуром, односно Уставом и законом, као и општеприхваћеним нормама и изборним процедурама, сматра се превратом. Иако није нужно повезан с директним употребом физичког насиља, преврат се обично односи на неуставну, незакониту, па тако и насилну промену режима. Као могуће форме насилне промене режима могу се идентификовати: (1) државни удар и пуч; (2) револуција; (3) преврат устанком и (4) војна интервенција са циљем преврата. Узроци ових врста преврата могу се поделити на унутрашње и спољне. Унутрашњи фактори подразумевају постојање неке врсте друштвене кризе, независно да ли она доминантно има политички или економски карактер. Показало се, међутим, нарочито у последње време, да ти унутрашњи фактори нису довољни да би се реализовао неки од поменутих облика насилне промене режима. Важну, а понекад и одлучујућу улогу у њиховој припреми и реализацији играју страни интереси, али и способност, глобално гледано, најмоћнијих држава света, да их, кроз реализацију хибридног рата или самог једног његовог сегмента као што је насилна промена режима, остварују. Стратешки интереси великих сила се, између осталог, реализују тако што се на одређеном, геостратешки важном региону изазивају кризе, којима се различитим средствима и методама даље управља.¹² Примера који показују начин функционисања ове стратегије моћника, у којима су након изазваних криза мењани режими, има много.¹³ Зато је важно објаснити суштину и начине на које се реализује насилне промене власти, кроз сваки од његових облика појединачно.

Државни удар и пуч

Државни удар представља форму преврата у коме доминантну улогу играју националне оружане снаге и у којој власт преузимају лица која се већ налазе на одређеној лествици друштвене, политичке и/или војне моћи. Истој врсти преврата припада и пуч, који је само милитантнија форма државног удара, јер се реализује уз нарочито изражену улогу националне армије, тако да се све карактеристике државног удара у највећој мери односе и на пуч. Уколико лице или лица у самом врху државне власти противуствано проширују своја овлашћења и преузимају моћ која им законом не припада, тада говоримо о специфичној форми државног удара, о такозваном државном удару „одозго“. Успешном реализацијом државног удара не мења се дотадашње друштвено и државно уређење, већ само носиоци државних функција. Иако су главни носиоци унутрашње војне и политичке снаге, државни удари су најчешће подржани споља и представљају одраз геополитичких тежњи великих сила у датом региону. Показало се и да непосредни актери државног удара, кроз све фазе

¹² „Изазивање и управљање друштвеним кризама је један од суштинских метода спољнополитичке и војне стратегије САД-а, која је дуги низ година била позната као доктрина „специјалног рата“ (*Special Warfare*).“ Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 205.

¹³ Илустрације ради могу послужити примери деловања САД на глобалном, спољнополитичком плану. Види: Ноам Чомски, *Шта то (уствари) хоће Америка*, Чигоја штампа, Београд, 1999.

његове реализације, покушавају да обезбеде инострану подршку, почев од припреме и планирања, преко реализације саме акције, све до фазе консолидације, како би се лако дошло до брзог и несметаног признавања нове власти.

За државни удар се може рећи да „представља превасходно начин насилног превратничког преузимања власти кога одликује висок степен организованости, релативно малог броја актера – извршилаца као својеврсне елите, искључење маса из акције или изолованост од њих, те најчешће, друштвено уски циљеви који се обично свODE на измену политичке гарнитуре на врху.“¹⁴ С правног становишта, државни удар као акт насилног преузимања власти и уопште примену насиља у виду „мењања постојећег стања и евентуалног преузимања власти, сви правни системи света квалификују као кривично дело, без обзира на позадину и мотиве сукоба.“¹⁵ Јасно је да превратници који силом желе да преузму власт и државни органи који се њима супротстављају такође силом, нису у једнаком правном положају. Кривичним делом се најчешће сматра не само позивање на насилну промену уставног уређења, већ припремање дела против уставног уређења и безбедности, али и сам чин удруживања ради противуставне делатности.

У једној студији која анализира педесетак држава, уочено је да постоји одређена међузависност између доходне неједнакости с једне и стабилности политичког система државе с друге стране. Закључено је да је у државама са екстремно неравноправном дистрибуцијом прихода „дошло до краха демократије (најчешће услед пуча), док се крах демократије догодио тек у 30% оних са осредњом доходном неједнакошћу.“¹⁶ Ова студија указује и на то да је степен економског развоја, који многи стручњаци узимају као узрок политичке нестабилности који може довести до насилне смене власти, ипак мање значајан од неједнаке расподеле економских добара, односно великог економског раслојавања друштва. Иако, када је у питању анализа узрока државног удара, економске прилике никако не треба занемаривати, ипак је нужно да преврат мора да има и своју политичку позадину. „Не постоји никакав политички неутралан државни удар, као што не постоји политички неутрална револуција, пронунциаменто и пуч. Сви су они идеолошки и политички уобличени.“¹⁷

У радовима западних аутора могу се срести и релативно нови термини „демократски државни удар“ или „демократски пуч“, који се односе на преврате реализоване у државама са аутократским режимима. Резултат ове врсте преврата поред промене носилаца врховне државне власти подразумева и промену аутократског начина владавине у демократски. То се првенствено односи на државне ударе и пучеве реализоване након завршетка Хладног рата, чији су резултати у погледу демократизације друштва другачији од ранијих.¹⁸ Иако тај ниво демократије није у складу са мерилима држава Западне Европе и Северне Америке, они ипак представљају одређени

¹⁴ Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, str. 55.

¹⁵ Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 648.

¹⁶ Edward N. Muller, „Democracy, Economic Development and Income Inequality“, *American Sociological Review*, Vol. 53, No. 1 (February, 1988), str. 66.

¹⁷ Марек Банкович, „Государственный переворот, пронунсиаменто, путч: теоретический анализ“, *Вестник ВГУ, серия: История. Политология. Социология*, 2/2008, стр. 8.

¹⁸ Nikolay Marinov and Hein Goemans, „Cous and Democracy“, *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, 2013, str. 22.

квалитативни скок у односу на пређашње стање демократије и поштовања слобода и људских права. Тврди се да након насилног преузима власти, националне оружане снаге успостављају привремене органе који убрзо организују демократске и фер изборе, након њих власт предају новоизабраном лидеру и влади.¹⁹

Апсолутно нема дилеме да иза овакве „демократизације“ по правилу стоје стране обавештајне службе и невладине организације финансиране из иностранства, преко којих се остварују интереси најмоћнијих држава. „Борба за демократију и људска права добар су алиби за међународну заједницу и јавно мњење, државама које ангажовањем својих обавештајних служби и помагањем државних удара, себи обезбеђују остваривање стратешких интереса.“²⁰ Није новина да поред постојања унутрашње друштвене кризе, интерес страног фактора да се замене „непослушни“ режими, игра важну, понекад и одлучујућу, улогу у реализацији државног удара или пуча. Државни удари су били, али ће и даље остати један од начина вођења хибридног рата, којим се остварују политички, економски и војни интереси моћних држава.

Револуција

У политичкој теорији, али и у другим сферама друштвеног живота, термин револуција²¹ је изразито распрострањен, али се често, да ли као последица незнања или пак намере, погрешно користи. У покушају дефинисања овог политичког феномена, може се рећи да револуција представља „битну квалитативну промену, прелазак, скок из једног квалитета у други, нови, који настаје као резултат већ нагомиланих, постепених квантитативних промена.“²² У идеалном случају, „револуционарни чин претендује апсолутном рушењу постојећег поретка, како би га заменили новим – фундаментално различитим.“²³ У политичким наукама најчешће се говори о политичкој и социјалној револуцији, које се ипак не могу посматрати као два потпуно раздвојена феномена, из разлога што је политичка револуција садржана у социјалној револуцији. Из тога се закључује да је социјална револуција свеобухватнија од политичке, јер подразумева већи степен друштвених промена. Промена коју доноси револуција јесте „квалитативна промена и испољава се на видљив начин: политички, као промена облика владавине (република уместо монархије, демократија уместо аутократије) и социјално, као промена структуре друштва (најпре класа уместо сталежа, а затим свесна тежња укидању свих класа)“²⁴ Под социјалном револуцијом подразумева се

¹⁹ Ozan O. Varol, *The Democratic Coup d'Etat*, Harvard International Law Journal, Vol. 53, 2/2012, str. 295.

²⁰ Милош Миленковић, Вељко Благојевић, „Обавештајне службе као актери државног удара“, *Војно дело*, 5/2015, стр. 124.

²¹ Револуција води порекло од латинске речи *revolutio* што значи обртање, нагли преокрет у току и поретку ствари.

²² *Vojna Enciklopedija*, drugo izdanje, knjiga 8, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1974, str. 142.

²³ Погребњак А.А., *К метафизике социјалног взрыва (краткий опыт о революции)*, Революция и современность, Философский факультет СПбГУ, Санкт-Петербург, 2001, стр. 85.

²⁴ Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Завод за издавање уџбеника и Службени гласник, Београд, 2007, стр. 153.

дакле та „велика квалитативна промена друштвене структуре у једној држави коју су изазвале масе, било директним насиљем или претњом употребе силе.“²⁵

Често се, у дефинисању револуције, наглашава да је револуција акт силе и да је без примене насиља немогуће замислити револуцију. Та примена силе нарочито је видљива у моментима „изненадне експлозије и ерупције“, када се револуција рађа, али у фази консолидације, када нови револуционарни поредак жели да се учврсти и рашчисти са свим „негативним појавама“ које су биле заступљене у старом режиму. Физичка сила се посебно испољава у „чину разарања старог политичког и правног поретка и у (готово неизбежном) терору као пратећој појави свих политичких револуција.“²⁶ Оправдање за примену насиља тражи се у „вишим циљевима“, односно „употреба револуционарног терора и насиља врши се у име високих идеала будуће среће и благостања човека, просперитета државе и људске заједнице“, а све зато „јер револуционари немају времена за дуго чекање“.²⁷

Не треба имати заблуду да је револуција независни производ воље појединаца или друштвених група, рецимо класа. Неопходно је да се за то створе и одређени друштвени услови који ће успети да мобилишу одређене друштвене слојеве на акцију. Како су марксисти говорили, револуције се „не могу вршити по наруцбини и произвољно“, већ су оне „свадје и у свако доба биле нужна посљедица прилика које су потпуно независне од воље и дјеловања појединих партија и читавих класа.“²⁸ Иако је можда претерано рећи „потпуно независне“ од воље и деловања појединаца и маса, ипак се можемо сложити да унутрашње друштвене околности пресудно утичу на такве догађаје. Утицај спољног фактора није занемарљив, али свакако није пресудан.

Оно што једну политичку револуцију одваја од државног удара јесте то што она није „метод освајања власти, већ *измена начина владавине*“, те као таква са собом доноси неку новину и прогрес.²⁹ Ако је у питању само насилна промена у врху власти, у којој власт остаје у рукама исте класе (политичке или друштвене групације) и која даље не производи никакве промене у политичком и економском уређењу земље, тада недвосмислено говоримо о државном удару, а не о револуцији. Револуцију такође треба разликовати и од других сложених облика политичког насиља као што су насилни протести, побуне, нереди или немири. Сви они подразумевају у мањој или већој мери учешће маса и насилно деловање, али је то још увек недовољно да би се могло говорити о револуцији. Тешко је могуће замислити да се некада велике и славне револуције могу поновити, јер као је то већ примећено: „Данас побуне, протести и други облици грађанске непослушности по свему замењују револуције. Али, само замењују.“³⁰

²⁵ Хмылев П.Н., *Социальная революция и современность*, Революция и современность, Философский факультет СПбГУ, Санкт-Петербург, 2001, стр. 170.

²⁶ Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Завод за издавање уџбеника и Службени гласник, Београд, 2007, стр.150.

²⁷ Илија Кајтез, *Револуционарно насиље*, Факултет безбедности и Службени гласник, Београд, 2009, стр. 346.

²⁸ Friedrich Engels, *Principi komunizma*, Karl Marx i Friedrich Engels, Manifest Komunističke partije i drugi programski spisi, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 72.

²⁹ Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, str. 21.

³⁰ Јован Марјановић, *Теорија политике – основи*, Универзитет у Београду, Београд, 1996, стр. 244.

Посебну врсту револуције представљају „обојене револуције“, које су познате и под другим називима попут „плишане револуције“, или због смањене улоге насиља у њима и „меке револуције“, па чак и „ненасилне револуције“. Наравно, немогуће је говорити о потпуном одсуству насиља у променама режима које се спроводи мимо уставне процедуре и закона, али насиље је неупоредиво мање у односу на класичне револуције, па је отуда разумљив префикс „меке“ или „ненасилне“ за ову врсту револуција. „Обојене револуције“ заправо представљају својеврстан хибрид државног удара и класичне револуције. Наиме, у њиховој реализацији врло важну улогу играју масе, као што је то случај у класичној, али разлику од ње она не доводи до значајнијих друштвено-економских промена или промена државног уређења. Промена коју „обојене револуције“ стварају углавном су фокусиране на промену највиших носилаца државних власти, што представља сличност са државним ударом.

Разматрајући револуцију у контексту хибридног рата, може се закључити да, од свих облика насилне промене режима, револуција има најмање шансе да буде део неке шире акције, какав је хибридни рат. Разлога за такав став је више, али је основно да сама револуција подразумева широку и структурну политичку, па и друштвену промену којом није могуће лако управљати споља. Поред тога, у поређењу са осталим облицима насилне смене власти, њена цена је засигурно најскупља. Такође је највећа и неизвесност њеног развоја, трајања, па и коначан резултат акције. Све су то довољни разлози да се планери и креатори хибридног рата, определиле за неке друге облике насилне промене режима, а не револуцију. Међутим, однос хибридног рата и „обојене револуције“ је апсолутно другачији. Због смањене улоге насиља, малог ризика, релативно ниске цене коштања, као и због значајне улоге маса којима се преко различитих покрета, невладиних организација или политичких партија финансираних из иностранства прилично лако може управљати, „обојене револуције“, за разлику од класичних револуција, постају први избор вођењу операције хибридног рата. Наравно, уколико постоје довољни унутрашњи политички и социјални разлози да до класичне револуције дође, то не значи да она, на неки начин, не би била подржана од стране глобалних геополитичких фактора, који у тој држави или региону имају своје интересе.

Преврат устанком

У свом ширем значењу устанак представља „облик социјалне и националне борбе чија су обележја масовност и отворено негирање одређеног стања.“³¹ У циљу ближег одређења, може се рећи да је устанак сложени облик неинституционализованог колективног насиља, кога одликује висок степен организације и далеко шире учешће маса него у социјалним нередима, немирима и оружаним побунама и представља опште и шире друштвено оружане супротстављање неке веће друштвене групе, обично класе или нације, постојећим сопственим или туђим властима на простору на коме заједно егзистирају.³² Да би насилни протести и бунтовништво маса прерасло у

³¹ Milorad Gončić i Dragan Vukobratović, *Politički leksikon*, Udruženje publicista Beograda, Beograd, 1979, str. 483.

³² Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989, str. 159.

оружани облик политичке борбе потребно је да се испуне одређени друштвени услови. С друге стране, као што ни свако бунтовништво не мора нужно да прерасте у оружани отпор, тако ни свака оружана борба не мора имати карактер устанка. Зато разни облици политичког насиља, попут оружане побуне, уколико не добију јасне елементе организованости и масовности, немају обележје устанка.

Међународно–правни положај устаника зависи од тога да ли је у питању оружани сукоб који има међународни карактер или је реч о унутрашњем сукобу. Тако, устанак подигнут у условима стране војне интервенције и окупације државе или дела територије представља оружани сукоб међународног карактера, на који се примењују сва правила међународног ратног права, док се устанак подигнут унутар једне земље, а против легално изабране власти, сматра унутрашњим сукобом, те се на њега та правила не примењују. Свака држава, насилни начин политичке борбе тежи да инкриминише и законима и инструментима силе којима располаже покушава да му се супротстави. Масовност и висок степен организованости, али и тајна или јавна подршка споља отежавају државним органима да се устанку супротставе на адекватан начин. Уколико устаници политички и војно успеју да остваре одређене успехе, утолико ће њихова позиција у односу на власт против које се боре бити повољнија, тако да их више неће третирати само као обичне криминалце, већ као озбиљне супарнике са којима треба и преговарати. „Зависно од тога које снаге предводе и који су циљеви, оружани устанак може бити устанак за национално и социјално ослобођење, или пак, контрареволуционарна побуна.“³³

Када је реч о устанку, треба нагласити да преврат устанком спада у најчешће начине насилне и нелегалне смене власти у историји.³⁴ Зарад дестабилизације одређеног режима, његове уцене или насилне смене, устанак се може користити као сегмент хибридног рата, који се реализује на одређеном простору и против одређених режима. Подршка побуњеничким снагама од стране оних који спроводе операцију хибридног рата може се огледати кроз политичку и финансијску помоћи. Политичка помоћ подразумева међународну подршку устаничким снагама најчешће кроз покушај да се они представе као „борци за слободу и демократију“ чиме им се даје већи политички значај и међународни легитимитет, док се финансијска помоћ првенствено односи на снабдевање наоружањем и другом војном опремом. Успехом устаника да насилно преузму власт у држави, њихови инострани ментори добијају нове „послушне“ владе преко којих остварују своје економске, војне и друге геополитичке интересе.

Војна интервенција с циљем преврата

Кроз различите временске периоде, војне интервенције су имале различите узроке и циљеве. Некада су то били врло уски интереси држава које је спроводе, а данас су разлози за интервенције више „хуманитарне“ природе, или се бар као такви представљају. Они критичнији говоре да се на том пољу ипак ништа није променило и да су и даље у игри исти они „уски интереси“, само сада увијени у форму

³³ Obren Đorđević, *Leksikon bezbednosti*, Privredapublik, Beograd, 1989, str. 334.

³⁴ Драган Симеуновић, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 178.

залагања за неке „више циљеве“. Заиста је немогуће отргнути се утиску да се данас употреба силе у међународним односима све више користи на један перфидни начин, у коме праве намере и циљеви моћника остају скривени иза форме „хуманитарне интервенције“. Тако није искључено ни да се војна интервенција користи с циљем преврата, односно насилне промене режима у земљи у којој се интервенише. И тада, као и данас, однос моћи оних који интервенишу и оних над којима се интервенише, више је него јасан.

У покушају дефинисања војне интервенције може се рећи да „војне интервенције представљају сложени облик институционализованог насиља који обухвата различите форме мешања оружане силе једне или више земаља, или неке међународне организације, у унутрашње послове неке друге државе ради остваривања конкретних политичких, економских и војно-стратешких интереса.“³⁵ У ширем значењу, интервенција је много више од војне интервенције и подразумева различите врсте утицаја. Жељени утицај се тако остварују средствима принуде која се, према једној подели, могу градити на следећи начин: говори, утицај медијима, економска помоћ, упућивање војних саветника, подршка опозицији, блокада, ограничена војна интервенција и на крају, као највиши степен принуде, инвазија.³⁶

Интервенција, заправо, представља један од облика политике силе која се односи на мешање у однос две или више држава, или у унутрашње послове једне државе, и то у оба случаја без сагласности државе, односно држава, због којих и у којима се интервенише. Интервенција се од других облика употребе силе, рецимо рата, разликује по циљу и стратегији. Интервенција је ограничена у односу на намере и средства. Тако је циљ интервенције ограничен на мењање или присилно одржавање датог политичког поретка, док се њена стратегија своди на спрегу силе и политике (или идеологије). Карактеристике је још и неједнакост субјекта у конфликту, односно знатна преошћ онога ко интервенише, али и брзина извођења операције, која је најчешће изненадна.³⁷

Позиција у којој се светски моћници налазе, омогућава им да своје интересе у одређеним регионима остварују једностраном и релативно кратком применом силе – војном интервенцијом, избегавајући на тај начин оружане сукобе ширих размера. Као што је већ и речено, као разлози за такав вид интервенције врло често се помињу борба за праведне идеје и хумане вредности, као што су заштита људских права, спречавање геноцида и насиља већих размера, затим борба против глобалног тероризма и сл. И ови, као и било који други разлози, могу доћи под морални суд чиме се њихова оправданост доводи у питање, јер како је говорио Џон Стјуарт Мил, један од најпознатијих представника либерализма, „Ићи у рат ради идеје, уколико је рат агресиван а не одбрамбен, једнако је злочиначки као и ратовање за територију или профит.“³⁸ Међутим, данас је доста оних који војне интервенције, чији су разлози неки од горе наведених, оправдавају, чак и до те мере да их сматрају и

³⁵ Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989, str. 166.

³⁶ Džozef S. Naj, *Kako razumeti međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 208-210.

³⁷ Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 653.

³⁸ Džon Stjuart Mil, „Nekoliko reči o intervenciji“, *Zbornik radova Humanitarne vojne intervencije*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 15.

као дужност, не само међународне заједнице, већ и своје државе, уколико међународна заједница није у стању да усагласи ставове око ње.³⁹

Да би ствар била потпуно јасна треба рећи да хуманитарна интервенција није предвиђена Повељом УН као један од изузетака од опште забране употребе силе, нити је призната међународним правом.⁴⁰ За разлику од међународног права, које је по питању војне интервенције поприлично одређено, морални ставови остају, чини се, све више подељени.⁴¹ Међународним правом свака војна интервенција се осуђује и истовремено наглашава право држава да сами бирају и уређују свој систем. Наиме, у Резолуцији Генералне скупштине УН 2131 (XX) од 21. децембра 1965. године у члану 1. пише: „Ниједна држава нема право да се меша, директно или индиректно, ни из каквог разлога, у унутрашње или спољне послове било које државе. Сходно томе, оружана интервенција и сви други облици мешања или покушаји претњи усмерени против челника те државе или против њених политичких, економских и културних елемената, осуђују се.“ Даље, у члану 5. исте резолуције каже се и да: „Свака држава има неотуђиво право да бира свој политички, економски, социјални и културни систем, без било каквог уплитања друге стране државе.“⁴² Овом се Резолуцијом недвосмислено свака интервенција с циљем преврата, поред унутрашњег права сваке државе, сматра нелегалном и са становишта међународног права.

Апсолутно је јасно да свака војна интервенција мора да проистекне из одлуке Уједињених нација. Нажалост, сведоци смо да је могуће да се кроз бирократску процедуру УН удружени интереси одређених моћника наметну као међународни, или другачије речено као многострани, иако то заиста нису. Након завршетка биполарне поделе света, када једна држава има знатно израженију војну моћ од других држава, једностране војне интервенције, које могу бити подржане и од појединих савезника, али свако без мандата УН, постају извесније. У склопу реализације хибридног рата, војна интервенција која има за циљ насилну промену режима, лако постаје реалност имајући у виду њену цену, ризик и ефекте који се релативно брзо постижу. Војне интервенције у Ираку и Либији, поред остварења краткорочног циља, насилне промене режима, створиле су проблем дугорочне дестабилизације читавог региона. Стварање и управљање кризма, такође се сматра сегментом хибридног рата, тако да су последице овакве врсте деловања страног фактора вишеструке.

³⁹ Овакво понашање је нарочито било очигледно у спољнополитичком деловању САД након пада Берлинског зида и преласка са биполарног на униполарни међународни поредак.

⁴⁰ Boris Krivokapić, *Međunarodno pravo – koreni, razvoj, perspektive*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006, str. 213.

⁴¹ Поједини аутори сматрају да право на интервенцију не може постојати ако то право не произилази из дужности да се интервенише. То би значило да „не може бити каквог права независно од дужности, тј. ако то није истовремено дужност.“ У моралном смислу то би значило да се не може слободно одлучивати о ономе што је дужност, као што је то могуће када је у питању интерес. Jovan Babić, „Strana vojna intervencija: Između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja“, *Zbornik radova Humanitarne vojne intervencije*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 262.

⁴² Resolution adopted by the General Assembly 2131 (XX). *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty*, <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>. Ставови о немешању у унутрашње ствари других држава инкорпорирани су и у резолуцији 2625 (XXV) Генералне скупштине од 24. новембра 1970. године, под називом „*Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations.*”

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>.

Закључак

Хибридни рат, који по дефиницији подразумева традиционални и нетрадиционални, односно војни и не војни начин вођења рата, својим деловањем у сфери која није искључиво војна, представља заправо нови, проширени поглед на један тако важан друштвени феномен какав је рат. Због чињенице да у хибридном рату доминантну улогу представља њена не војна компонента, често се може чути критика да хибридни рат заправо и није рат, већ само специфична врста конфликта, односно сукоба. Употреба термина „хибридни рат“ правда се тиме што таква врста сукоба утиче на државу на највишем, стратегијском, нивоу, што се препознаје као директно угрожавање националне безбедности, и што као такво захтева њен одлучан, свеобухватан и систематичан одговор уз ангажовање свих капацитета којим једна држава располаже. Стога мора бити јасно да хибридни рат не представља рат у свом класичном значењу, већ више концепт угрожавања безбедности.

Имајући у виду широк спектар дејстава која се могу користити у операцији хибридног рата, сасвим сигурно је да ће не војним облицима у почетку бити дата предност у односу на опције које подразумевају директно ангажовање војних капацитета. Њихова разноврсност и флексибилност у примени, указују на потребу перманентног праћења и проучавања ове врсте деловања, како би држава развила способност раног препознавања и брзог проналажења адекватног одговора на не војну врсту хибридних претњи. Јасно је да су веће и богатије државе у томе у предности, па зато оне слабије морају да уложе већи напор и покажу институционалну спремност, која подразумева увезивање свих државних и друштвених капацитета, за праву и правовремену реакцију.

Овај рад је показао да облици насилне промене режима, иако су некада углавном извођени као независне акције, ван неке шире операције, могу да представљају сегмент хибридног рата. Поред тога што се насилна промена режима може посматрати као део хибридног рата, постоје тумачења која говоре да насилна промена режима представља последњу, завршну фазу хибридног рата. Такав став упућује на закључак да се насилном променом режима заправо остварује ближи циљ хибридног рата. Наиме, успешном реализацијом неке од форми преврата, који у овом случају мора бити инспирисан и подржан споља, доводе се нови, „послушни“ режими. Преко новоуспостављене власти, инспиратори и иницијатори преврата, који су уједно и носиоци хибридног рата, реализују своје шире циљеве који се огледају у остварењу политичких, економских и/или војних стратегијских интереса.

На основу карактеристика државе и друштва према којој је спроводи хибридни рат, њене историје, културе и традиције, њене економске и војне моћи, њене политичке стабилности и интегрисаности у неки шири, наднационални, политички или безбедносни систем, зависи за коју ће се форму насилне промене режима креатори хибридног рата определити. Поред ових критеријума, у обзир треба узети и цену коштања, обим ангажованих снага, брзину реализације, ризик од неуспеха, јавно мњење и сл. На основу свега тога, а разматрајући сваку од анализираних форми преврата, закључује се да се револуција налази на првом, али и последњем месту

као најлогичнији и највероватнији избор за насилну промену режима која се реализује као сегмент хибридног рата. Наиме због свих својих карактеристика „обојене револуције“ ће се највероватније наћи као први избор, за њом следе државни удар и пуч, затим преврат устанком, па војна интервенција⁴³ и на крају класична револуција као најмање вероватан избор за насилну промену режима у операцији вођења хибридног рата.

Литература

- [1] Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011.
- [2] Бајагић Младен, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010.
- [3] Банкович Марек, „Государственный переворот, прунунсиаменто, путч: теоретически анализ“, *Вестник ВГУ, серия: История. Политология. Социология*, 2/2008.
- [4] Babić Jovan, „Strana vojna intervencija: Između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja“, *Zbornik radova Humanitarne vojne intervencije*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- [5] Varol O Ozan, *The Democratic Coup d'Etat*, Harvard International Law Journal, Vol. 53, 2/2012.
- [6] *Vojna Enciklopedija*, drugo izdanje, knjiga 8, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1974.
- [7] Gončić Milorad i Vukobratović Dragan, *Politički leksikon*, Udruženje publicista Beograda, Beograd, 1979.
- [8] Group of authors, *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Updated and extended 2nd edition, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, Praha - Ostrava 2016.
- [9] *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>.
- [10] *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty*, <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>.
- [11] Đorđević Obren, *Leksikon bezbednosti*, Privredapublik, Beograd, 1989.
- [12] Engels Friedrich, *Principi komunizma*, u Karl Marx i Friedrich Engels, Manifest Komunističke partije i drugi programski spisi, Svjetlost, Sarajevo, 1973.
- [13] Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, Факултет безбедности и Службени гласник, Београд, 2009.
- [14] Клаузевиц Фон Карл, *О рату*, Геца Кон а.д, Београд, 1939.
- [15] Kinzer Stiven, *Svrgavanje, pučevi, revolucije i invazije: Kako je Amerika menjala režime od Havaja do Iraka*, Knjiga komerc, Beograd, 2006.
- [16] Korybko Andrew, *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change*, Peoples Friendship University of Russia, Moscow, 2015.
- [17] Krivokapić Boris, *Međunarodno pravo – koreni, razvoj, perspektive*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006.
- [18] Creveld Van Martin, *The Transformation of War*, The Free Press, New York, 1991.

⁴³ Војној интервенцији је опао значај након краја униполарног међународног поретка и почетка његове трансформације у мултиполарни.

- [19] Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Завод за издавање уџбеника и Службени гласник, Београд, 2007.
- [20] Марјановић Јован, *Теорија политике – основи*, Универзитет у Београду, Београд, 1996.
- [21] Миленковић Милош, Благојевић Вељко, „Обавештајне службе као актери државног удара“, *Војно дело*, 5/2015.
- [22] Marinov Nikolay and Goemans Hein, „Cous and Democracy“, *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, 2013.
- [23] Mihai Marcel NEAG „A New Typology of War - The Hybrid War“, *Military Art and Science, Revista Academiei Fortelor Terestre*, 1 (81) 2016.
- [24] Mil Dzon Stjuart, „Nekoliko reči o intervenciji“, *Zbornik radova Humanitarne vojne intervencije*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- [25] Muller N Edward, „Democracy, Economic Development and Income Inequality“, *American Sociological Review*, Vol. 53, No. 1, February, 1988.
- [26] Николић Небојша, „Стратегијска раскршћа и хибридни рат – нови феномен или ново име за старе приступе конфликтима“, *Зборник радова Србија и стратегијска раскршћа*, Школа националне одбране, Институт за стратегијска истраживања и МЦ Одбрана, Београд, 2016.
- [27] Naj S Dzozeff., *Kako razumeti međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
- [28] Погребњак А.А., *К метафизике социјалног взрыва (краткий опыт о революции)*, Революция и современность, Философский факультет СПбГУ, Санкт-Петербург, 2001.
- [29] Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002.
- [30] Simeunović Dragan, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991.
- [31] Simeunović Dragan, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989.
- [32] Хмылев П.Н., *Социальная революция и современность*, Революция и современность, Философский факультет СПбГУ, Санкт-Петербург, 2001.
- [33] Чомски Ноам, *Шта то (уствари) хоће Америка*, Чигоја штампа, Београд, 1999.